

Позиція Української Національної Платформи Форуму Громадянського Суспільства Східного Партнерства

Збереження та відновлення людського капіталу в Україні: виклики в умовах війни та рекомендації УНП ФГС СхП

24 листопада 2025

Позиційний документ підготовлений у рамках діяльності Української національної платформи ФГС СхП з метою донесення до української влади та міжнародних партнерів необхідності пріоритезації питання збереження та відновлення людського капіталу як одного із ключових для України у період війни та післявоєнного відновлення. Документ окреслює основні тенденції вимушеної міграції українців за кордон та виклики для країни пов'язані з нею, розкриває поточну роль уряду та ЄС у поверненні українців, а також містить рекомендації спрямовані на забезпечення повернення наших співгромадян.

Вступ

Людський капітал сьогодні є одним із найдефіцитніших і найуразливіших ресурсів для розвитку України. Після понад трьох років повномасштабної війни бізнес і громади зіштовхнулися з безпрецедентним відтоком кваліфікованої робочої сили, порушенням освітніх ланцюгів, демографічними втратами та різким розривом між наявними навичками населення і реальними потребами ринку праці.

Для сталого відновлення країни та інтеграції в Європейський економічний простір критично важливо забезпечити збереження, розвиток і повернення людського капіталу.

Йдеться не лише про робочу силу, а й про знання, досвід, підприємницьку ініціативу та соціальні зв'язки, які формують основу конкурентоспроможності України.

Питання збереження та відновлення людського капіталу стало одним із ключових викликів для України у період війни та післявоєнного відновлення. Масова міграція, втрати працездатного населення, демографічний спад і структурні зміни на ринку праці створюють загрозу для економічного розвитку, сталості громад і здатності держави реалізовувати політику відновлення.

Згідно з аналітичним документом [«Повоєнне відновлення ринку праці в Україні: тенденції та загрози»](#) (Федерація роботодавців України, 2024)), ключовими проблемами залишаються дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили, дефіцит кадрів у критично важливих секторах, низька мобільність працівників та обмежений доступ до програм перекваліфікації. Водночас міграційний відтік кваліфікованих фахівців посилює дефіцит людських ресурсів у громадах, особливо в регіонах, що зазнали руйнувань.

Попри тривалий час перебування за кордоном, значна частина українців декларує готовність повернутися додому. Найвищий показник зафіксовано серед респондентів у Румунії — 59% опитаних заявили, що точно або скоріше за все планують повернутися. У Польщі таких 51%, у США — 49%, а в Іспанії — 48%. Водночас, найнижчу готовність до повернення демонструють українці, які проживають в Італії (45% не планують повертатися), США (43%) та Німеччині (37%). ([Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження - Центр економічної стратегії](#))

Водночас, як наголошує директорка Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України Елла Лібанова, навіть після завершення війни повернутися можуть лише близько 40–50% українців, які зараз перебувають за кордоном. На її думку, досвід інших країн показує: швидке повернення можливе лише за умови комплексної державної політики, спрямованої на створення робочих місць, забезпечення житлом і якісними послугами, а також відновлення довіри до інститутів держави.

Питання людського капіталу посідає центральне місце і в урядових стратегічних документах. У межах [Плану України](#) та ініціативи Ukraine Facility людський капітал визначено одним із п'яти ключових секторів політики. У документі вказано, що головними викликами залишаються скорочення чисельності населення працездатного

віку, втрата кваліфікованих кадрів, недостатній рівень освіти та низька мотивація молоді залишатися в Україні.

Ці тенденції вимагають комплексної політики на рівні ЄС, державної політики в Україні та підтримки громадянського суспільства, спрямованої на створення умов для повернення, професійної адаптації та соціальної реінтеграції громадян. Саме тому нинішній **позиційний документ фокусується на оцінці стану людського капіталу, визначенні ключових викликів та напрацюванні рекомендацій** щодо ефективної політики повернення українців додому.

Метою цього позиційного документа є:

- окреслити поточний стан справ у сфері людського капіталу в Україні;
- визначити ключові виклики, що перешкоджають поверненню людей та їхній інтеграції;
- запропонувати практичні рекомендації для українських і європейських стейкхолдерів щодо формування спільної політики відновлення людського потенціалу.

Документ підготовлено УНП ФГС СхП як внесок у ширшу дискусію про роль громадянського суспільства у процесі післявоєнного відновлення, євроінтеграції та формування майбутньої політики Східного партнерства.

Відновлення людського капіталу — це не лише питання економічного виживання, а й ключ до європейської інтеграції, технологічної модернізації та соціальної згуртованості. Український бізнес, громади й громадянське суспільство мають спільно діяти, щоб зупинити втрату людського потенціалу і створити умови для його розвитку всередині країни.

Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства закликає партнерів у ЄС та державах Східного партнерства інтегрувати питання людського капіталу до програм відновлення, освіти та зайнятості — як спільний пріоритет регіональної безпеки і стійкості.

Питання людського капіталу у рамках політики Східного партнерства

В усіх ключових політичних документах ЄС щодо Східного партнерства людський капітал визначається центральним чинником стійкості та відновлення. Європейська політика підкреслює необхідність створення **“resilient, fair and inclusive societies”**, де кожна людина має доступ до освіти, зайнятості, цифрових можливостей і соціального захисту.

Для України цей підхід має подвійне значення. З одного боку, він пов’язаний із повоєнною відбудовою, а з іншого — із втратами людського потенціалу, спричиненими міграцією, демографічним спадом і наслідками війни. Документи ЄС прямо наголошують, що інвестиції в освіту, цифрові навички, розвиток МСП і підтримку вразливих груп — це ключ до економічного зростання та соціальної згуртованості.

Спільна декларація Саміту Східного партнерства (2021) підтвердила, що **розвиток людського капіталу є одним із п’яти пріоритетів співпраці**, а EaP Multi Annual Work Plan 2025–2027 передбачає продовження програм з освіти, зайнятості молоді, мобільності та підтримки інклюзивного розвитку.

У цьому контексті Українська національна платформа ФГС СхП відіграє унікальну роль у мобілізації громадянського суспільства навколо питань людського капіталу. Згідно зі Стратегією ФГС СхП 2022–2030, саме громадські організації є ключовими агентами змін, які забезпечують навчання, менторство, соціальну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, молоді та жінок.

Опитування членів УНП ФГС СхП виявило низку викликів, які вони бачать в контексті сфери людського капіталу. Зокрема, представники організацій-членів платформи вказали на: нерівномірність економічної ситуації у різних регіонах країни та міграційний тиск на великі міста та економічно стійкі області; невідповідність ринку праці очікуванням тих, хто повертається при одночасній нестачі робочої сили; потреба в масштабних програмах перепідготовки задля поєднання воєнної реальності та адаптації до стандартів ЄС; слабкість малого та середнього бізнесу, який міг би стати головним роботодавцем для тих, хто повертається; організаційна слабкість організацій роботодавців і профспілок; психологічні травми, пов’язані з війною та відсутність гарантій безпеки.

Чи повернуться українці додому і що для цього потрібно

За даними [Національного банку України](#), понад 6,9 млн українців перебувають за межами нашої країни. Станом на 17 квітня 2025 року найбільше українців перебуває: в Німеччині (1,443 млн), Польщі (майже 1 млн), Чехії (401,4 тис.), Великій Британії (254 тис.), Іспанії (235,7 тис.), Італії (171 тис.), Франції (70,1 тис.). За межами Європи проживає приблизно 560 тисяч українських біженців. Водночас в Росії, станом на червень 2022 року було 1,2 млн українців зі статусом біженців, а в Білорусі — 44 тисячі (на березень 2025 року).

Соціологи та демографи стверджують, **чим довше триває війна, тим менше людей повернеться додому**. Цю тенденцію можна простежити в цифрах — за даними соціологічних досліджень, які на замовлення Центру економічної стратегії провела дослідницька агенція Info Sapiens, кількість тих, хто не збирається повертатися додому, збільшується. А частка тих, хто планує повертатися, на кінець листопада 2024-го вперше стала нижчою за половину. Якщо у листопаді 2022-го повертатися в Україну точно чи скоріше не планували 10% українців, то вкінці 2024-го — таких 34%, йдеться в [дослідженні](#).

Результати [опитування](#) демонструють, що люди обирають різні стратегії щодо повернення в Україну, і значного переважання тієї чи іншої стратегії немає.

Джерело: Вимушене переміщення за кордон. Аналітичний звіт за результатами дослідження та моніторингових звітів. 2025.

Експерти сходяться на думці, що для повернення українців додому потрібні **два основних фактори**:

- **Безпека**;
- **Якість життя**, яка включає декілька складових: житло, гідна робота, інфраструктура, включно з освітою, медициною, соціальною підтримкою.

Опитування українців щодо їх планів на повернення додому також включають чинники, які сприяють такому поверненню. Переважна більшість (74%) респондентів позначили **остаточне закінчення бойових дій на всій території України** як один із найважливіших чинників. Другим за поширеністю чинником були **можливості для працевлаштування в Україні** (45% опитаних людей). Для близько третини респондентів також була важливою **безпека повернення у населений пункт, де вони проживали** (36%), бажання повернутися у рідну країну (31%), вступ України до ЄС (30%), бажання повернутися до близьких в Україну (29%), вступ України до НАТО (28%) та доступність медичної сфери (28%). 14% респондентів опитування вказали забезпечення державою доступної оренди житла як один із найважливіших чинників, які вони беруть до уваги у питанні повернення. Ще 8% обрали забезпечення тимчасовим житлом з боку держави.

Ще одним фактором, який сприятиме чи не сприятиме поверненню людей додому, є **рівень інтеграції в тій чи іншій країні та підтримки країною проживання**. Українці, що переїхали за кордон, часто зіштовхуються там з низкою викликів, зокрема низький рівень володіння мовою, проблеми з пошуком роботи, житлом, освітні питання тощо.

25 лютого 2025 року Уряд України, Група Світового банку, Європейська Комісія та ООН презентували спільну **Швидку оцінку завданої шкоди та потреб на відновлення** (RDNA4). Оцінка RDNA4, що охоплює завдану шкоду за майже три роки, свідчить, що пряма шкода в Україні наразі сягнула 176 млрд доларів США. Найбільш постраждалими секторами є житловий сектор, транспорт, енергетика, торгівля та промисловість, а також освіта. Згідно з поточною оцінкою, 13% загального житлового фонду було пошкоджено або зруйновано, від чого постраждали понад 2,5 мільйона домогосподарств.

Збільшення обсягу завданої шкоди в **житловому секторі** погіршує існуючу ситуацію із недостатньою кількістю належного, доступного та безпечного житла в Україні, що є особливо серйозним викликом для переміщених осіб та інших вразливих груп населення.

У період із лютого 2022 року до 31 грудня 2024 року, за оцінками, було пошкоджено або зруйновано 10,4% **освітньої інфраструктури**. Аналіз сектору освіти України після 2022 року продемонстрував критичну нестачу вчителів. Міграція, внутрішнє переміщення та інші негативні наслідки війни призвели до зменшення кадрів на приблизно 12%, що відповідає 40 000 освітян. Така суттєва втрата мала надзвичайно сильний вплив на якість освіти. До того ж, понад 40% вчителів планують піти із професії до 2030 року.

У **медичній сфері** ситуація також є критичною: із 9 925 закладів охорони здоров'я публічної форми власності, що існували до війни, 1 603 (16,2%) було частково пошкоджено або повністю зруйновано.

У 2024 році видатки на **соціальну допомогу** становили майже 181,4 млрд грн (4,3 млрд дол. США). Збитки у секторі оцінюються у 87,3 млрд дол. США. Такі значні збитки пов'язані із втратою робочих місць у країні та доходів домогосподарств від заробітної плати, а також із підвищенням рівня бідності, наслідком чого є збільшення видатків на існуючі види соціальної допомоги, яка надається з перевіркою доходів і додатковими потребами на фінансування компенсацій сім'ям загиблих та реабілітацію осіб з інвалідністю. Найбільша частка збитків пов'язана з безповоротною втратою робочих місць і робочої сили. Загальний рівень безробіття зменшується, та повідомляють про зростання реальної заробітної платні; однак близько однієї п'ятої дорослих осіб, працевлаштованих до лютого 2022 року, повідомили про втрату роботи, а 56% повідомили про втрату доходу.

В умовах воєнного стану **проблема безробіття** стала особливо актуальною, а чисельність працездатного населення в Україні на 2024 рік, якщо порівняти з 2021 роком, знизилася на 40%. Тим не менше, [на думку експертів](#), ринок праці адаптувався до нових умов та почав стабілізуватися. Відкриваються нові ФОПи та компанії, проте Україна в цьому питанні зіштовхується з великими територіальними дисбалансами. Якщо порівнювати з довоєнними показниками, то найбільше зросла кількість вакансій у західних областях України, в той час як найменше відновлення показують прифронтові області.

Велика кількість українських роботодавців зіштовхнулись з кадровою кризою. В Україні зараз спостерігається не просто дефіцит кадрів, а дефіцит кваліфікованих кадрів. За результатами [дослідження Центру Разумкова](#), основними проблемами на ринку праці України є: мобілізація працівників (73,3%), дефіцит кадрів (53,5%), відтік кваліфікованих

кадрів за кордон (47,6%). Експерти також відзначають гендерну трансформацію ринку праці: все більше жінок опановують традиційно «чоловічі» професії.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ проблема **дефіциту кваліфікованих фахівців** набула системного характеру. Це продемонстрували, зокрема, й низка досліджень українського ринку праці, що їх провела Європейської Бізнес Асоціації (ЕБА). Згідно з [опитуванням](#), яке ЕБА провела наприкінці 2024 року, 71% компаній заявили, що відчують значний дефіцит кадрів, 25%- частковий дефіцит, і лише 4% такого дефіциту не відчують. У 2025 році ця тенденція посилилася: 100 % компаній вказують на дефіцит кадрів. Особливо гостро ситуація проявляється у менших містах та прифронтових регіонах, які програють конкуренцію за кадри великим компаніям або роботодавцям з "безпечніших" областей".

Серед **викликів для повоєнного відновлення ринку праці** експерти називають міграційну політику (як в країнах, куди переїхали українці, так і в самій Україні), адаптація до потреб ветеранів, інтеграція людей з інвалідністю в ринок праці, перекваліфікація та освіта, ментальне здоров'я працівників.

Одним з найбільших ресурсів для подолання дефіциту ринку праці в Україні називають повернення українців з-за кордону. Іншим ресурсом подолання дефіциту ринку праці в Україні, який активно обговорюється в інформаційному просторі, є залучення іноземної робочої сили, що може розглядатись як в контексті можливостей, так і нових викликів для України.

Відповідно до численних міжнародно-правових документів, у разі виникнення вимушених міграційних потоків після надання екстреної допомоги основним завданням є віднайдення для біженців тривалого рішення, яке може мати [три варіанти](#): повернення на батьківщину, інтеграція і налагодження життя там, де людина опинилася, або переселення до іншого місця. При цьому, найкращим варіантом вважається безпечне повернення.

Роль Уряду та інституцій ЄС у поверненні громадян

Дії Українського уряду для повернення громадян в Україну доки не виглядають ефективними та успішними. Проте не можна сказати, що вони повністю відсутні. Невдалим виявився досвід створення Міністерства національної єдності України, очільник якого отримав підозру в корупції. Серед завдань міністерства було створення умов для добровільного громадян з-за кордону. У липні 2025 р. міністерство було ліквідовано, а згадане завдання було [передано](#) реорганізованому Міністерству соціальної політики, сім'ї та єдності України. Хоча ще до створення Міннац'єдності у вересні 2024 р. низка громадських організацій [заявляла](#) про необхідність збереження в Уряді міністерства, що відповідає за постраждалих унаслідок війни незалежно від того, де вони перебувають: на тимчасово окупованих, вільних територіях України чи за кордоном.

На початку 2025 р. для Міннац'єдності було [виділено](#) 150 мільйонів гривень з державного бюджету на сприяння поверненню українських біженців з-за кордону за програмою “Забезпечення виконання завдань і заходів із підтримки українців за кордоном та сприяння їх поверненню в Україну”. Проте публічного звітування про хід реалізації програми не відбувалося.

Викликом для України залишається оновлення міграційної політики, [стратегія](#) якої була затверджена ще у 2017 р. В її оновленій в 2024 р. [редакції](#) наголошується, що відновлення України потребуватиме значного людського потенціалу, а тому повернення всіх громадян України, які перебувають за кордоном, є основним завданням держави. Серед оновлених цілей Стратегії зазначається створення необхідних умов для повернення та реінтеграції в українське суспільство громадян України, які є трудовими мігрантами та/або яким надано за кордоном тимчасовий захист. Стратегія ставить задачу сформулювати політику та створити умови для стимулювання повернення громадян України, які отримали тимчасовий захист за кордоном, в Україну. Водночас провідні національні експерти [наголошують](#) на необхідності вдосконалення міграційної політики та розробки її стратегії до 2035 р., яка поруч з завданням повернення українців також має запобігти відтоку молоді закордон.

У жовтні 2025 р. стало [відомо](#), що Міністерство соціальної політики, сім'ї та працює над **Стратегією повернення громадян з-за кордону в Україну**. Очікується, що документ буде розроблений у поточному році. Зазначається, що добровільне повернення має

відбуватися на певних бажаннях громадян і дана частина має бути добре пропрацьована у Стратегії.

Україна також вивчає досвід інших країн, зокрема держав Балтії, для розробки ефективних механізмів повернення громадян.

Окремим напрямом діяльності є повернення примусово депортованих країною-окупантом українських громадян.

Низка урядових ініціатив та ініціатив за участі урядових структур напряду чи опосередковано направлені на створення умов для повернення українців. Серед них онлайн-платформа "**Україна - це Дім**", програми "**Власна справа**", "**Create Ukraine**", а також створення певних стимулів створення стимулів (житло, робота, соціальна підтримка) через програми е-Оселя, програма доступних кредитів 5-7-9%. Потенційним елементом сприяння повернення громадян є ухвалення у червні 2025 р. [закону про множинне громадянство](#), який може сприяти поверненню громадян, які вимушено проживають в інших країнах і зможуть мати громадянство обох країн. Це ж стосується і дітей, що народжуються в еміграції, батьки яких не будуть вимушені обирати одне громадянство для дитини, що в перспективі може сприяти поверненню таких сімей до України.

Європейський Союз надав найбільшу допомогу вимушеним переселенцям з України, але вже розпочав планомірно готуватися до їх повернення додому. У вересні 2025 р. Рада ЄС узгодила [загальні рекомендації](#) щодо поступового скасування статусу тимчасового захисту для українських біженців, термін якого завершується 4 березня 2027 року. Ці рекомендації спрямовані на те, аби забезпечити повернення біженців в Україну, "коли це дозволять умови". Хоча ЄС не примушує українців повертатися, умови, щоб такий процес відбувався, вже формуються. Таким чином ЄС готується до моменту, коли ситуація дозволить українцям повернутися додому, щоб допомогти у відбудові своєї країни. Країнам-членам рекомендують створювати добровільні програми повернення (Voluntary Return Programs) з підтримкою повернення та реінтеграції українських громадян.

Водночас Європейський Союз надає важливу допомогу в створенні умов в Україні для повернення наших громадян. **ЄС фінансує проекти з освіти, професійного навчання, медицини, соціальної згуртованості**, що створює умови в Україні для повернення наших

громадян. ЄС та країни-члени підтримують такі ініціативи як Skills Alliance - для розвитку професійних та цифрових навичок українців, нещодавно започаткований проєкт Promoting Inclusive Labour Market Governance Reform in Support of Ukraine's Reconstruction and EU Accession, спрямований на створення сучасної моделі праці, де кожен українець матиме не лише роботу, а й гідні умови, соціальний захист і можливість розвитку. Останній проєкт, [зі слів Посла ЄС в Україні пані Катерини Матернової](#), зміцнить інституції, забезпечить соціальний діалог і дасть можливість працівникам, жінкам, молоді та ветеранам брати участь у відбудові країни.

Людський капітал став одним з чотирьох вимірів останньої Конференції з відновлення України (URC-2025) в Римі, під час якої повернення, реінтеграція та розвиток потенціалу українців розглядалася як рушійна сила відбудови України. Тема людського капіталу є важливим елементом прийнятого Європейським Союзом [Регламент про Ukraine Facility](#) для підтримки повоєнної відбудови України та проведення євроінтеграційних реформ. У схваленому Кабінетом Міністрів [Плані України](#), який визначає рамки досягнення цілей Ukraine Facility, зазначається, що відновлення людського капіталу включають зусилля для сприяння повернення українців додому. Зокрема, на це спрямована ухвалена Урядом [Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року](#), що є індикатором Плану.

Висновки і рекомендації

Повернення українців додому є важливим чинником забезпечення повоєнного відновлення та розвитку України. Для ефективного досягнення цієї мети необхідна **консолідація усіх зацікавлених осіб**, включно з урядовими структурами, бізнесом, міжнародними організаціями, громадянським суспільством. З цією метою мають бути створені **дієві стратегічні та законодавчі рамки**, які не лише сприятимуть поверненню людей, а й забезпечать належну підтримку після повернення на батьківщину. Ще одним важливим чинником для відновлення людського капіталу є створення ефективної системи для розвитку людського капіталу всередині країни.

Тематика розвитку та збереження людського капіталу тісно пов'язана з **повоєнною відбудовою та розвитком України**, а також з **європейською інтеграцією** та вступом України в ЄС. Саме тому вона повинна залишатись одним з центральних елементів у

роботі Української національної платформи ФГС СхП. Через адвокаційні зусилля членів платформи на рівні ЄС питання розвитку людського капіталу може бути ефективно інтегровано в майбутні ініціативи та політику Східного партнерства. Політика Східного партнерства має великий потенціал для вирішення таких питань як підвищення спроможності громадських організацій працювати з проблемами в контексті людського капіталу, включно з питаннями зайнятості, залучення молоді, освітніх можливостей та перекваліфікації тощо.

На урядовому рівні має бути розроблена та прийнята **державна стратегія повернення українців**. Стратегія не повинна складатись лише з гарних цілей та завдань, а містити конкретні індикатори та пропонувати механізми, що сприятимуть забезпеченню належної якості життя для людей, що повернуться, включно з забезпеченням доступним житлом, створенням економічних стимулів повернення, програм працевлаштування, освітньої та психологічної підтримки.

Важливим елементом роботи з повернення українців додому має стати **інформаційно-комунікаційна політика**, яка, серед іншого, може включати створення єдиного онлайн-порталу для тих, хто готується повернутися.